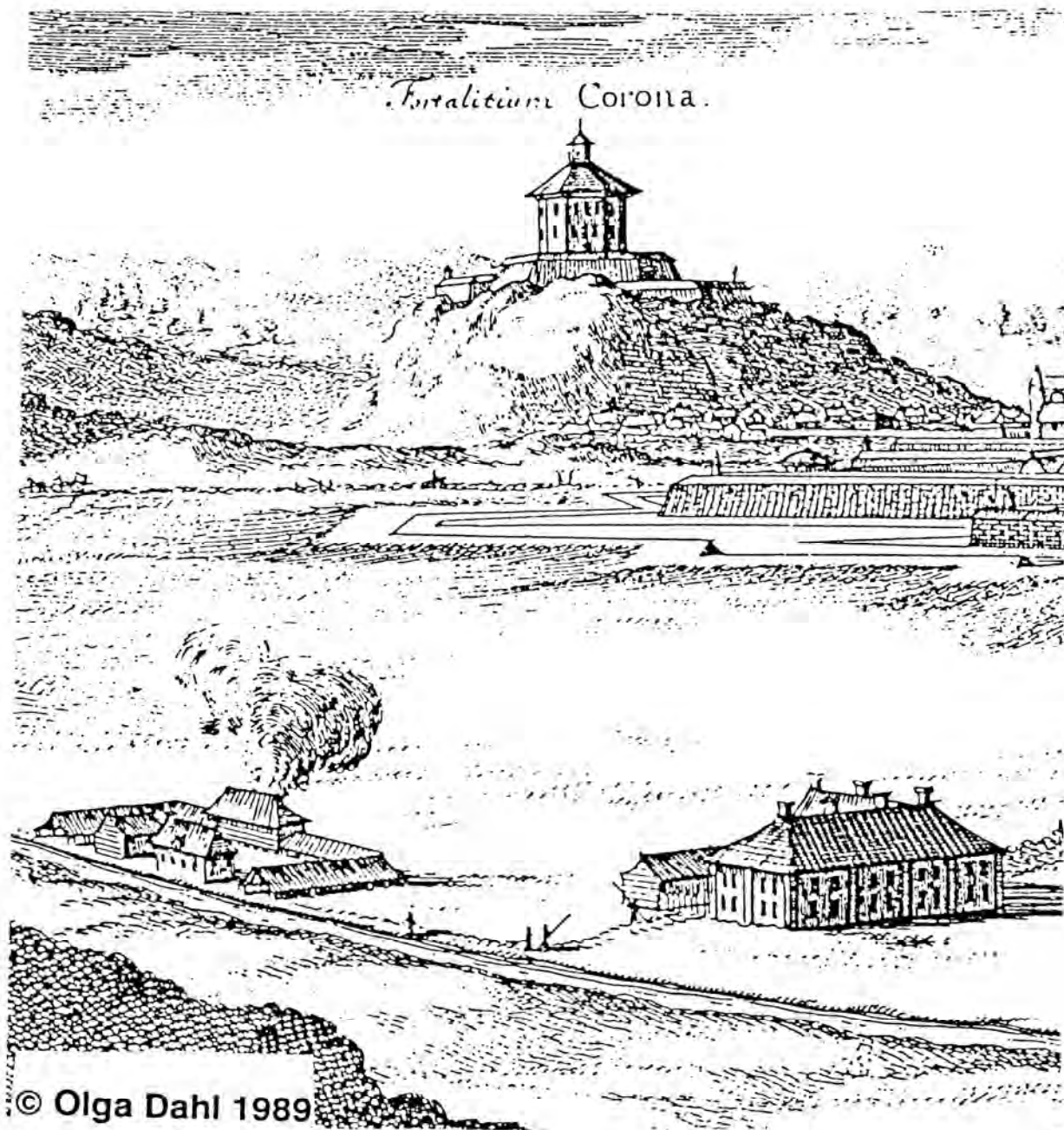

DEN SANNA HISTORIEN OM TEGELBRUKSMORDEN I GÖTEBORG 1715-16

Fakta hämtade ur domböckerna och
sammanställda av Olga Dahl

Förord

Denna skildring av vad som står i domböckerna om de tragiska händelserna på Göteborgs stads tegelbruk hösten 1715 och våren 1716 har bildat underlag för det drama "Tegelbruksmorden", som spelades en mångfald gånger vid museernas utställning "Lejonet och Kronan" sommaren 1989. Författaren till pjäsen, Lars Hesslind, valde dock av underhållningsskäl att ge dramat ett annat slut än som gavs av verkligheten. Sanningen var minst lika spännande som pjäsen. Jag har försökt att vara så verklighetsnära som möjligt.

Jag står i tacksamhetsskuld till min dotter Gudrun, som hjälpt mig att modernisera språket, och till min son Östen, som biträtt mig med det praktiska vid utgivningen.

Göteborg den 18 augusti 1989

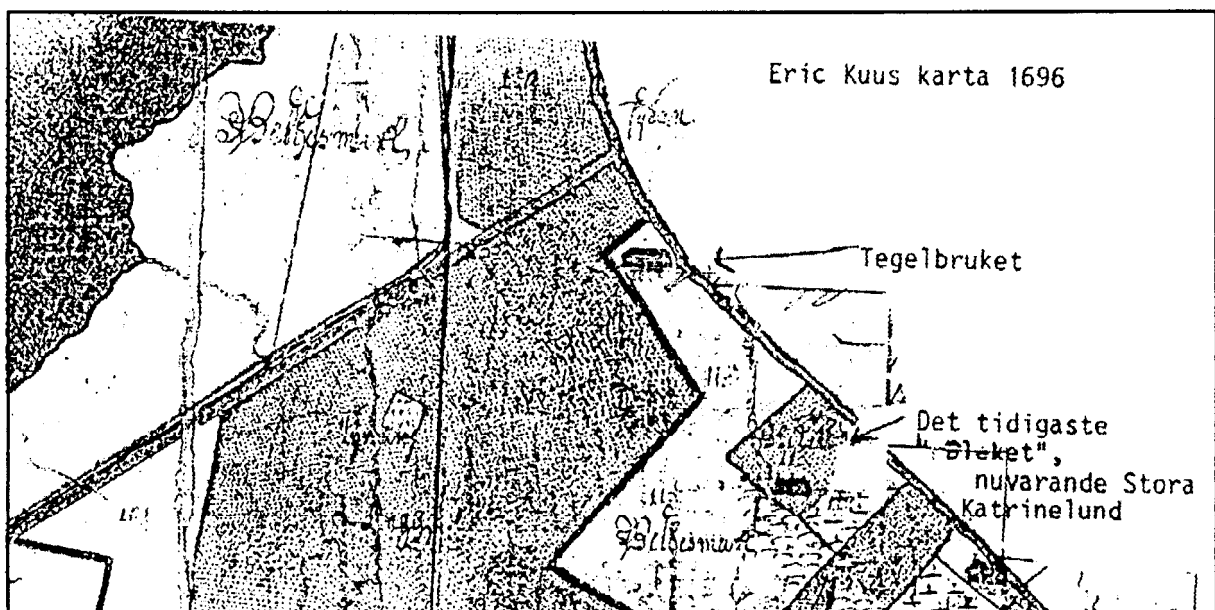
Olga Dahl

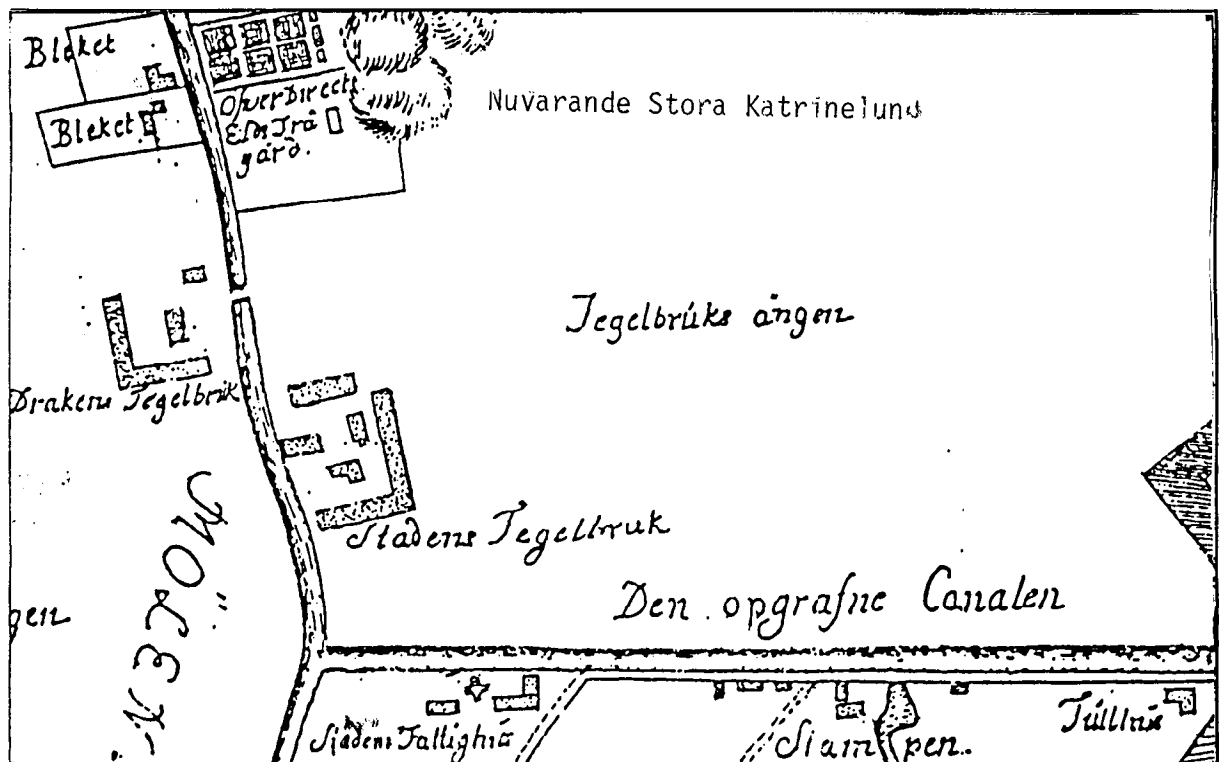
Mordet på pigan Margareta Olofsdotter

Intill nuvarande Ullevi i vinkeln mellan Mölndalsån och Fattighuskanalen låg sedan Göteborg grundades i mer än 200 år ett tegelbruk. Det hade anlagts av stadens förste läkare, holländaren Petrus a Naeldewijk, som fått privilegiebrev för detta av Gustaf II Adolf. Omkring 1630 övertogs tegelbruket av Göteborgs stad. Närmaste granne i söder var Volrath Thams trädgård, i början av 1700-talet ägt av hans dotter fru Catharina Gripenstedt. På lantmätare Erich Kuus karta från 1696 upptas den plats, där Stora Katrinelund nu ligger som "Bleket". Namnet hänsyftade på den verksamhet, som bedrevs där, nämligen blekningen av vävar, som sågs som ett lämpligt kvinnogöra. Kvinnorna fick också vakta vävarna mot tjuvar under nätterna. På rådman Eric Cederbourgs karta från 1739 kallas Stora Katrinelund "överdirektör Eldhs trädgård". På den kartan finner man två gårdar Bleket på Gårdasidan av Mölndalsån mitt emot Stora Katrinelund.

Hela det vidsträckta området väster om tegelbruket och Thams trädgård ända fram till vallgraven och landsvägen till Landvetter benämnes på Christopher Hilleströms karta från 1767 "Tegelbruksängen". Kartan anger att Bleket ligger mitt emot stadens gamla tegelbruk på andra sidan Mölndalsån. På Cederbourgs karta från 1739 låg på den platsen "Drakens tegelbruk". De händelser vilka vi skriver om här äger emellertid rum under ofredsåren före Karl XII:s död, alltså långt innan Drakens tegelbruk kom till. De viktiga platserna i berättelsen är därför stadens tegelbruk (vid Ullevi) och det "Bleket", som låg i nuvarande Stora Katrinelund.

Erich Kuus karta från 1696

Erik Cederbourgs karta från 1739

Tegelbruksängen var obebyggd och användes till mulbete för borgarnas kor och hästar och till lertag för tegelbruket. Att vara ung kvinna och befinna sig på den obelysta Tegelbruksängen en mörk vårvinternatt – brr!

Det hände våren 1716, att bonden Per Eriksson i Krokslätt med några grannar arbetade med stängslena vid ängen. I ett par dagar hade de sett korpar sitta vid en grop och skria. När korporna tilltog i antal beslöt de att se efter, vad som var å färde. Tisdagsmorgonen den 17 april gick de till lergravarna, där det låg en liten hög med jord, som de rotade i. Då fick de se kläderna av ett kvinnfolk. Redan under söndagen hade mycket folk gått och spanat efter en försvunnen piga. Per Eriksson gick i ett annat ärende till stadsbokhållaren Hans Andersson och berättade då om fyndet av en död människa på ängen. När han i rätten fick redogöra för detta, fick han frågan, om hon var slagen, skuren eller huggen. det visste han inte, ty bönderna hade bara sett livet av kläderna.

Enligt vad som framkom i rätten hade tegelbruksmästare Jacob Loos änka Christina (Stina) Börgesdotter på måndagen skickat bud efter bonden Anders Henriksson i Krokslätt, som arbetade med stängslena kring Tegelbruksängen. När han kom upp till henne, slog hon ihop händerna och anförtrodde honom: "Tänk här är skiedt en elak gärning, dy Arfwed har slagit ihjäl Marit". Han svarade, att det var en grym gärning och frågade om hon varit i samråd om saken, vilket hon förnekade. Hon berättade, att liket låg i lergraven norr om vägen. Stina tyckte inte om att den döda låg där uppe i backen och bad Anders Henriksson att flytta kroppen till en annan plats," så torde det väl bli döljt". Men bonden hade då givit henne ett kort svar och bett Gud bevara honom från att befatta sig med den saken. Det påstods senare, att Stina t.o.m. erbjudit honom 10 daler för omaket men

detta stämde inte enligt bonden. När Anders skulle gå började Stina gråta och jämra sig men Anders bad henne då lugna sig och sade, att han själv skulle gå och tala med Arfwed.

Därefter återvände Anders Henriksson till sitt arbete. Där berättade han för Endor Andersson, att Arfwed Arfwedsson hade slagit ihjäl sin fästmö Margareta Olofsdotter och grävt ned henne på den och den platsen. Endor gick inte dit utan till staden till skomakaren mästare Johan Loos, som satt i stadens arrest vid "Stora torget" (Gustaf Adolfs Torg). Johan var "syskonebarn" (kusin) till den döde tegelmästaren Jacob Loos.

Endor berättade för honom vad som skett och begärde att Johan skulle anmäla detta och laga att Stina blev behörigen arresterad.

Ovetande om att den döda redan var funnen av Per Eriksson och hans kamrater sökte Anders Henriksson och sju andra bönder på tisdagsmorgonen klockan åtta efter kroppen. I enlighet med Stinas anvisningar gick de till lergropen. Bönderna fann liket, sedan de först blivit varse kläderna och kratsat bort litet jord. Sex av bönderna gick till magistraten men två stannade kvar för att vakta redskapen. Den dagen var alla borgare samlade till "allmän rådstuga", där borgerskapet inför magistraten sammanträdde för att diskutera viktigare angelägenheter, i vilka det hade medbestämmanderätt. och fördela göromål som gatuhållning och brandvakt. Bönderna kunde därför inte få audiens. Men Anders brydde

sig inte om detta utan gick in i rådstugan, trängde sig fram till rådman Hans Svensson Böker och berättade om vad de funnit. Rådmannen korsade sig för den hemska gärningen men redan tidigare på morgonen hade ju Per Eriksson varit hos stadsbokhållaren och rapporterat om saken. Eftersom den döda var känd som Arfwed Arfwedssons fästmö och Arfwed hade varit i följe med henne från Tegelbruket, då det ringt till ottesång sista bönedagen, arresterades han i avvaktan på rannsaking.

Den 17 april fördes Arfwed ur arresten och till kämnärsrätten, som var stadens lägre domstol. Den skulle endast döma i enklare brottmål. De grövre brotten som mord skulle dömas av rådhusrätten. Studerar man protokollen visar det sig, att kämnärsrätten hjälpte rådhusrätten genom att så långt möjligt var utreda också de grövre brotten. Sedan avgjorde rådhusrätten ärendena genom dom.

Arfwed berättade sig vara 23 år och född i Gamla Lödöse, Skövde socken, Ale härad. Han hade sistlidna februari instämt sin fästmö Margareta till konsistoriet (nuvarande domkapitlet), eftersom Margareta ville ha bröllop strax och han själv inte tyckte, att hans villkor var sådana, att han kunde gifta sig nu. Saken hade behandlats i konsistoriet den 22 och 29 februari och den 14 mars. Ett konsistorium eller domkapitel skall finnas vid alla domkyrkor och biträder biskopen i stiftsstyrelsen och prästutbildningen. Ordförande eller preses var sedan 1687 och under den tid vi talar om biskopen, vice ordförande var domprosten och ledamöter var lektorerna i gymnasiet. En viktig uppgift för domkapitlet var länge behandlingen av skilsmäsofrågor och otrohetsbrott. Arfwed kallas i domkapitlets protokoll drängen Arfwed Arfwedsson Nezelius (troligen lika med "från Näset"). Det framkommer där, att Arfwed för 6 1/2 år sedan hade lovat Margareta äktenskap. Då hade båda tjänat hos stadsbokhållaren Hans Andersson. Det gjorde Arfwed fortfarande. Troligen var det genom denna tjänst som han också fått ärenden och uppdrag relaterade till stadens tegelbruk. För två år sedan hade han i hemlighet och utan vittnen förlovat sig med Margareta, då hon arbetade för kronobagaren.

Förra året hade han givit henne en psalmbok och under hösten förmått henne att "gå uhr sin tjenst och wara för sig sielf." Han hade då lovat svara för hennes uppehälle och hyra kammare åt henne och att gifta sig med henne vid påsk. Nu ansåg han inte tiderna lämpliga för äktenskap. Det var ju vid tiden för Karl XII:s krig och Sverige höll på att förlora hela stormaktsväldet.

Margareta sade i konsistoriet, att efter tegelbruksmästare Johan Loos död hade Arfwed aldrig varit hos henne utan hade gått till änkan i tegelbruket i stället. Margareta ansåg, att Arfwed borde hålla sina äktenskapslöften, eftersom han så länge hade uppehållit henne. Nu betedde han sig i stället illa mot henne "hotar henne med hugg och slag, lofvar henne allt ondt, önskar henne i helwete". Arfwed råddes i konsistoriet, att förlika sig med Margareta men han sade sig vilja söka förlikning hos stadens (civila) domstolar. Margareta begärde för gå med på sådan förlikning 100 daler silvermynt men konsistoriet ville moderera summan till 60. Det slutade med att Arfwed den 14 mars i konsistoriet sade sig ha uppgett tanken på förlikning vid värdselig rätt, räckte Margareta handen och lovade henne bröllop till pingst.

Kämnärsrätten frågade den 17 april, om Arfwed inte under den den tid han och Margareta hade varit inför konsistoriet hade hanterat henne illa med ord och slag. Det hade han inte, men en dag hände det, sedan han hade låtit stämma henne inför konsistoriet, att han ridit ut med sin husbondes häst för att leverera 600 takpannor vid Herr Christopher

Lidbergs gård Skår. De skulle köras dit i två vändningar. Han hade bundit husbondens häst vid en kärra. Medan han tillfälligt lämnat hästen hade Margareta tagit den och ridit på den mot staden. När han blev varse det ”språng han efter men hinte” henne inte förrän mitt för Herr Hans Kraffts hus på Kungsgatan, där hon lämnade honom hästen. Han satt sig på den och red tillbaka till sin husbonde vid Lilla Torget. Hon gick efter dit och visade sig vara ”något ond”. Själv menade han, att han då inte rört henne, utom att han hastigt och oförsiktigt tagit i hennes halsduk, som gick sönder något. Sedan gick hon in i hans husbondes hus och dröjde litet där men lämnade det snart. Varför hon tagit hästen hade han aldrig fått veta.

Första dagen de hade varit inför konsistoriet hade Arfwed varit till byggmästare Feigel och levererat några sekunda tegelpannor (vrakpannor). På kvällen hade Margareta mött Arfwed och Jacob Loos änka Stina vid den höga kullen i tegelängen (troligen vid nuvarande korsningen mellan Skånegatan och Bohusgatan nära Polishuset och mitt emot Ullevi). Alla tre följdes åt till fällebommen strax före stadsporten, där änkan skildes från dem. Margareta och Arfwed gick till Christopher Lidbergs hörne (tomt IV:34 i nordvästra hörnet av Kyrko- och Korsgatorna), där de lämnade varandra. Rätten frågade Arfwed, vad hans fästmö sagt till honom, då hon mötte honom och Loosens änka på ängen. Inte visste han, att hon sagt något särskilt, förrän de skulle skiljas. Då hade Margareta frågat, vad det nu skulle bli av dem. Skulle de gå till konsistoriet en gång till, eftersom de var stämnda? Han hade svarat, att det fick de väl göra. Någon ordväxling mellan Margareta och änkan hade han aldrig hört men Margareta hade varnat honom och bett att han inte skulle umgås så mycket med änkan. Det hade han lovat men sagt, att mötte han Stina, så ville han i alla fall hälsa. Änkan Stinas beskrivning av detta möte var en annan: Margareta hade, när hon träffade Arfwed och Stina, börjat bruka munnen både mot honom och henne. Hon hade frågat, vad Stina gick efter. Då hade Stina strax vänt om och gått tillbaka.

Bönedagsafton, torsdag den 12 april, hade Arfwed haft vakt vid Kungspporten, Vakthållning av detta slag var en arbetsplikt, som ålåg borgerskapet att delta i. Rätten undrade, om han inte då hade sett två kvinnor sitta på vällen? Nej, han hade sin post väster om porten men när han vid middagstiden kom gående förbi en gammal soldat, som stod på den post vid Lervallen (nuvarande Brunnsparken), som också kallades Cavallieren, så sade den gamle: ”Här gick ett kvinnfolk med ett svart regnkläde förbi och hukade sig neder vid batteriet”. Soldaten bad Arfwed se efter, vad hon gjorde. Arfwed fann henne i ena ”skottangelen” på vällen, där hon satt och såg ut över marken men Arfwed visste inte vem hon var, inte heller talade han till henne. (Texten säger inte rent ut om man tänkte sig att denna kvinna kunde ha varit Margareta.) Klockan åtta hade Arfwed bett sergeanten om lov att leja en karl i sitt ställe och denne hade då visat honom till sin gesäll, som tog Arfweds pass. Sedan gick han till sin husbonde och stannade där till klockan nio. Sedan berättade han, hade han tänkt besöka Engelbrekt saltmätare men där fann ingen hemma där utom någon, möjligen hustrun, som jämrade sig, varför han inte gick in. I stället hade han gått tillbaka till sin husbondes hus och lagt sig och sovit i sin kammare till morgonen, då han tog sin vakt vid Konungspporten klockan fem. Han uppgav sig inte på hela natten ha varit utanför stadsportarna.

Natten innan Margareta försvann tillbringade hon på Bleket. Om detta vittnade vid kämnärsrätten en gammal kvinna Börta Börgesdotter. Om henne stod det i domboken att hon ”är Björn i Stufwered till Huus” (antagligen till hjälp i huset) ”men elliest en tid under det

de varit sjuka på Bleket har hon passat på där ute". Björn Andersson i Stuvered var en gammal soldat som bodde på Kvarnberget (10.32). Börta berättade, att Margareta kom till lakehuset (troligen sköljhuset) på Bleket bönedagsafton vid pass klockan tio. Hon satte sig där hos Börta och pigan Marit Persdotter, som arbetade på Bleket och Fru Gripenstedts gård (nuvarande Stora Katrinelund). Dessa kvinnor höll vakt nattetid, när man blekte vävarna, som var begärligt tjuvgods. Där satt Margareta och dåsade till klockan var inemot ett. Då bad hon Marit att följa sig till tegelbruket. Marit ursäktade sig och sade, att hon var så sjuk, att hon inte orkade gå ut, om hon så fick en daler för omaket. Hon bad Margareta stanna kvar "ty det var så faseligt att gå ut om nätterna". Margareta svarade: "det hjälper intet till, jag måste gå" och så gick hon ensam till tegelbruket. Efter en timmas förlopp kom hon tillbaka och sade: "Nu må I tro, att Arfwed och Stina ligga samman". Men hon sade sig inte ha kunnat höra, vad de talade om mer än att Arfwed tänkte stiga upp bittida och se till att han kom in till staden och sitt pass före ottesången. Det var då i dagningen och Marit hade lagt sig.

Det var inte första gången Margareta hade spionerat på Arfwed och Stina. Lars Reimans hustru Börta Anonsdotter berättade vid rätten, att Margareta hade kommit till gamla stugan på tegelbruket på Påskdagens eftermiddag eller afton. Hon hade då frågat efter Arfwed. Börta hade svarat, att hon inte visste var han var. Då frågade Margareta efter Stina. Börta svarade, att hon var i den nya byggnaden men att hon inte visste, om Arfwed var hos henne. Fast hon hade ju sett, att nyckeln var tagen ur dörren. Då sade Margareta: "Ja, visst är han där. Jag såg honom genom fönstret". Så kallade hon Stina en hora och äktenskapsdjävul. Efteråt hade Stina Börgesdotter fjärdedag Påsk beklagat sig för Anders Henriksson, att Margareta vid det tillfället hade gjort sig "onyttig och brukat mund på henne". Hon hade tyckt, att om Arfwed mötte Margareta på en väg "så skulle han ge henne ett tryck".

Strax efter att Margareta hade återkommit från tegelbruket till lakehuset den där bönedagsnatten gick hon bort och satte sig vid stängslet på södra sidan mellan Bleket och tegelbruket. Då ringde det första gången till ottesången och klockan var fyra. Kyrkoplikten var vid denna tid mycket sträng och fast det var tidigt förväntades alltså många gå. När den gamla Börta Börgesdotter kom ut från lakehuset såg hon Margareta sitta där i sitt svarta regnkläde. Börta gick dit och frågade, om hon inte frös och fick svaret: "Ja, visst fryser jag, men det hjälper inte. Jag vill dock passa på, när Arfwed kommer. Om han går ensam, vill jag följa honom till staden men går Stina med blir jag helt bange och då törs jag inte gå med dem". Så bad hon Börta, att hon skulle ge akt på vad som hände henne, eftersom Börta gjort det tidigare under natten. Margareta var då "mycket sorgse och ängslig".

När det ringde andra gången till ottesången, kom Arfwed ensam ut och Margareta mötte honom vid tegelladorna. Sedan följdes de åt ned åt ängen. Börta blev stående på kullen för att se efter dem till dess de kom in på Stenvägen (nuvarande Stamgatan). Den hette Stenvägen, därför att den stensatts redan före 1687 av klädesfabrikens ägare, sedermera borgmästaren Hans von Gerdes. Jordvägen, ungefär motsvarande nuvarande Friggagatan, var länge inte stensatt.

Eftersom det hade ringt andra gången trodde Börta, att porten var öppen och faran över, varför hon gick in och lade sig. Och Marit Persdotter trodde, att den gamla kvinnan vaktat på Margareta.

Eftersom drängen Arfwed Arfwedsson, som misstänktes för mordet inte ville bekänna, hur han bringat sin trolovade om livet, fann magistraten det nödvändigt, att stadens läkare Anders Lundelius tillsammans vid överkirurgen vid Amiralitetet Johan Fredrik Roempke besiktigade den döda. Läkarna skulle följa med kämnärsrättens ledamöter klockan tre den

dagen och ta med sig några vaktkarlar, som kunde ta upp den döda och bringa henne i hus. Arfwed fördes tillbaka till sin förra arrest med order till stadsbetjänarna, att han ” skulle blifwa något svårare häktad och bevakad, efter Rätten efter alla omständigheter see och förmärkia kunde, att honom Arfwed om pijgan Margaretas död någon kundskap hafwa månde”.

Nästa dag den 18 april berättades det i rätten, att Arfwed erkänt mordet dagen innan, då hans fästmö blivit uppgrävd och inburen i tegelhuset i närvaro av justitieborgmästaren Silentz och flera andra. Man hade tvingat Arfwed att lägga handen på sin döda fästmöns bröst och med fingrarna beröra hennes blesyrer och krossade huvud. Han hade tillsagts att taga Gud i hågen och tillstå sin grova missgärning.

Arfwed berättade, att han natten före sista bönedagen hade legat på tegelbruket hos tegelmästare Jacob Loos änka. När han kom ut från tegelbruket på morgonen vid pass klockan fyra, mötte honom Margareta. Varifrån hon kom visste han inte. De följdes åt mot staden. När de kom till fälle — eller Portbommen — fann de denna stängd. De fortsatte bort utmed pallissaderna, som var ett stormhinder vid Vallgraven, byggt av tätt sammanställda, spetsade pålar. Margareta började förebrå honom, att han lejt bort sin vakt och gått på olovliga vägar. Han höll med henne om att detta inte var rätt gjort. Hon slutade ändå inte att gräla utan påstod utan grund, att han en gång hade varit tillsammans med änkan Stina hos Per besökare under aftonsången. En gång skulle han ha ”kröpet” in till änkan genom ett fönster på tegelbruket. Arfwed hade blivit så vred över de orättvisa beskyllningarna att han hade tagit en vass sten och slagit henne i huvudet med den. Inte förän efter första slaget hade han fattat, vad han gjort. Han förklarade, att han trodde, att själva ”Fahnen” hade lagt stenen för hans fot och hållit den kvar i hans hand. Efter första slaget skrek Margareta något litet. Sedan slog han henne på nytt, han mindes inte, hur många slag det var. Hon bad honom sluta och lovade att inte berätta för någon, vad som hänt här utanför stadspportarna denna morgon. Men han hade likafullt fortsatt att slå till dess Margareta ”dödde”. Sedan lade han ned henne bland stenarna och kastade sten över henne och gick därefter igenom Carlsporten till sin post vid Kungsporten.

Efter aftonsången på Bönedagen gick han ut till Tegelbruket och berättade för Stina, vad som skett med Margareta. Stina slog då samman sina händer och sade: ”Åh, har Du gjort det?” och tyckte det var illa gjort. På kvällen gick han först till staden och sedan tillbaka ut till tegelbruket. Han och änkan Stina kom överens om att liket skulle hämtas dit till Tegelbruksängen och grävas ned där. Vid portlåsningsdags (d.v.s vid solnedgången eller senast klockan nio) gick han till platsen, där den döda kroppen låg, och tog kroppen på axeln och bar den så långt in i Tegelängen han kunde. Sedan hämtade han änkan i Tegelbruket. Hon följde honom ned och hjälpte honom att få upp liket på axeln. Spaden bar hon i handen. När de kom till gropen, grävde han själv en håla, där han lade ned Margareta och kastade jord över henne. Stina satt bredvid och såg på. Hon tog enligt Arfwed till slut regnklädet och förklädet och lade ned det vid Margaretas fötter. Enligt vad Stina själv senare berättade, hade hon endast på Arfweds uppmaning kastat till honom klädesplaggen, som låg intill henne på marken.

Rådhusrätten undrade om Christina Börghesdotter kände till Arfweds hemliga förloving med Margareta, när hon och Arfwed, som denne erkänt, hade ”köttslig beblandelse”. Stina förnekade både, att hon känt till den hemliga förlovningen och att hon och Arfwed legat med varandra. Kämnrätten sände stadstjänare till justitiepresidenten Silentz för att få bekräftat, att Arfwed erkänt fullbordat samlag. När dessa kom tillbaka med jakande svar fann kämnrättens ordförande Erik Cederbourg saken så viktig, att han själv gick

över till rådhusrätten för att med egna öron höra justitiepresidenten bekräfta Arfweds bekännelse om den köttliga beblandelsen.

Men Stina erkände, att hon hade försökt avråda Arfwed från att gifta sig med Margareta. Äktenskap, som började med så svåra tvister, blev enligt Stina aldrig lyckliga. Man lyckades aldrig förmå Arfwed att bekänna, att Stina hade varit i samråd med honom om dråpet. Arfwed hade beklagat den olycka han råkat i genom att han hade blivit bekant med Stina och därför drivits till missgärning. Stinas bror ryttaren Hagelberg påstod, att Arfwed skulle ha sagt till Stina, att David hade begått både hor och mord och ändock fått Guds förlåtelse men Arfwed hävdade, att detta inte var sant.

Stina skulle ha sagt till Arfwed: "Wij kunna wähl blifwa ächta folck tillsammans och skulle wähl kunna föda oss, emedan du är nykter och ingen drinkare och wij kunna hafwa så godt av en daler som andra av tio daler." Genom detta smicker hade hon förlett honom, som bara var en dräng om 23 år, att taga sig detta oråd före. Det var först efter att hennes man avlidit som hon utlät sig på detta sätt. Arfwed bedyrade också, att Stina aldrig bett honom att göra sig av med Margareta.

Eftersom Arfwed berättade, att han legat med Margareta tre gånger sedan de varit i konsistoriet, lät kämnärsrätten överfältskären Joh. Fred. Roempke och några flera förfarna kirurger undersöka, om Margareta hade varit havande, men resultatet blev negativt. Fältskärerna fick rycka in ytterligare en gång med sin kunskap, när rätten upptäckte, att Arfwed hade en skada på fingret. Arfwed förklarade, att den hade han fått genom att Margareta, när han slog henne med stenen, hade fattat honom med båda händerna och bitit av ett stycke av fingret. Han hade själv lagt plåster på skadan. Fältskärerna fick dock på rättens uppmaning förbinda såren, då rätten ansåg, att sådana bett kunde vara giftiga och orsaka kallbrand.

Under rannsakingen berättade Arfwed, att det samma dag klockan åtta, före prästen Gadds besök hos honom, kom en kvinna med ett vitt regnkläde till honom och sade: "Bered Dig nu Arfwed! I dag skall Du föras till Nya Elfsborg." Han hade då blivit mycket bestört. Rätten skickade bud till soldaten Oluf Fyrlås, som tillfrågades vad det var för ett kvinnfolk. Oluf svarade, att till fängelset hade samma morgon kommit tre okända kvinnor med kläden över huvudena. Rätten förbjöd då vakten att hädanefter släppa in någon annan än prästerna och rättens ledamöter. När någon mat skulle lämnas måste vakten ta emot den och leverera den till dem, som satt i häktet.

Tegelbruksmästaren Jacob Loos död

Jacob Loos hade hösten före mordet på Margareta omkommit under mystiska omständigheter. I samband med rannsakingen av mordet fann rätten det nödvändigt att förhöra Margaretas trolovade och mördare Arfwed Arfwedsson också om detta.

Vid rannsakingen berättade Arfwed, att han först blivit bekant med änkan på Tegelbruket genom att han ofta måste ha tillsyn över arbetet med att bränna och leverera teglet. Medan Jacob Loos levde hade Stina och han bara varit goda vänner. Han hade inte legat med henne under Jacob Loos livstid men sedan han hade varit i konsistorium med Margareta hade han två gånger efter sin vakt gått och sovit hos änkan i hennes säng. Om Jacob Loos död visste han inte mer än han redan i höstas bekant i protokollet. Själv hade han inget vetat om Jacobs död förrän den gamla hustrun Gertrud Andersdotter berättat att Jacob hittats avliden. Då hade han tillsammans med Loosens svärmoder och en annan hustru gått ned till tegelugnarna, där Loos låg.

Kämnärrätten förmanade Arfwed att bekänna sanningen, eftersom det av alla omständigheter föreföll som om han kände till hur Loos hade avlidit. Han fick åtskilliga varningar och hotelser om ett svårare straff, om han inte bekände. Då trädde han fram till notarien och bad honom följa med, så skulle han bekänna allt. Notarien meddelade då strax rätten, att syndaren torde vara på god väg. Därpå trädde Rådman och Preses Erich Cederbourg med bisittarna Alexander Wilhelmsson och notarien Edgren in i rådstugusalen, som var ledig. Där avlade Arfwed Arfwedsson sin bekännelse om hur han bringat mästare Loos om livet. Vi kompletterar den här med andra vittnesmål.

Vid den tid hösten 1715 då Jacob Loos avled, några månader innan Margareta Olofsdotter blev mördad, låg Jacob i den gamla stugan på tegelbruket. Arfwed brukade då, när han inte övernattade hos sin husbonde stadsbokhållaren Hans Andersson vid Lilla Torget (5.46), sova här på tegelbruket. Också han brukade då ligga i den gamla stugan på en kista. Nu hände det sig en kväll, att det inte fanns plats för Arfwed i den gamla stugan. Han gick därför och lade sig i underkläderna på en kista i den nya byggnaden, där Jacobs hustru hade sin sovplats. Eftersom han var något drucken steg han upp och lade sig i sängen hos Jacobs hustru, där han sov över natten. I rätten kunde han inte påminna sig, om det var hon som bett honom komma till sig i sängen. På morgonen, när de fortfarande låg samman och Arfwed ännu sov kom Jacob Loos in med ett ljus i handen. Tegelbruksmästaren gick ut utan att säga ett ord, varefter Arfwed steg upp och klädde sig. Snart kom emellertid Jacob Loos tillbaka med en brännvinsbutelj i handen, enligt Arfwed "överste drucken".

Loos frågade Arfwed, hur det kom sig, att han hade lagt sig hos hans hustru. Arfwed hade svarat, att han inte legat där mer än en liten stund. På detta hade Jacob replikerat: Ja, I skolen citeras inför Consistorium bägge två.

Detta var på fredag morgon, innan mordet ägde rum på lördagen. Loos brände då en tegelugn och bad, att Arfwed skulle stanna kvar, medan han brände den. Arfwed berättade, att när Loos hade gått ut, hade Stina börjat jämra sig grueligen. Hon bad Gud nåde sig för det hon hade gjort. Även Arfwed var "sorgse". Då hade Stina sagt: "Den som hade Jacob

borte på krogen eller baak om Bärigen i Mörkeret, så wore det wärdt att gifwa honom en tryck, att han låge där". På detta hade Arfwed ingenting svarat. Vid förhör med Stina Börjesdotter förnekade hon, att hon skulle ha sagt något sådant. Däremot hade hon sagt, att maken vore värd att slå i huvudet med en käpp och det hade hon väl lust att göra själv.

Pigan Botilla Larsdotter hade också varit arresterad. Hennes föräldrar var ängavaktaren på Tegelbruksängen Lars Reiman och Börta Anonsdotter, som bodde i gamla stugan på tegelbruket och tycks ha tjänstgjort i hushållet hos familjen Loos. Botilla sade sig själv inte ha varit i tjänst hos hustru Christina. I två år hade hon tjänat hos Hans Hansson Busk och i ett halvt år hos generalmajor Hamilton, sedan hos lantmätare Wilhelm Kruse i ett halvt år, därefter hos kapten Brinck. Nu tjänade hon hos remsnidaren Kraupners änka. Hon sade själv, att hon inte hade det ringaste att berätta om Jacob Loos död men visade sig ha många viktiga upplysningar att ge. Så snart hon hade lämnat sin rapport, fick hon gå hem till sin husbonde.

Fredag natt låg hon i den gamla stugan. På morgonen ropade Jacob Loos på hennes mor: "Börta! Tänd upp ljus!" När detta skett sprang han ut i nya stugan och kom strax tillbaka och sade, att Arfwed mött honom mitt på golvet i bara skjortan och "må man tro, att horor och horekarlar hava legat tillsammans men han (Arfwed) skall inte gå så länge kvar här." Jacob var inte drucken då men blev det sedan han gått in till Börta och Botilla och blivit plägad med brännvin. Då gick han ut och gav sin hustru ett blått öga. När Botilla kom ut, sade hon till Stina: "Gud bevara oss för det hus, som har varit här i natt". Stina hade svarat: "Ja, Du må väl sägat, dy om Arfwed inte hade varit, hade Jacob slagit mig ihjäl".

Så passerade den dagen.

På lördagsförmiddagen var rättsaren (förmannen för drängarna) på Krokslätt med andra bönder och arbetade på tegelbruket. Då hade Loos berättat för dem, att han hade funnit "fästeman och fästemo i höboden tillsammans". Troligen syftade han då på Arfwed och Stina men Arfwed hade sagt, att det var hans fästmo Margareta, som var där tillsammans med honom. Innan de gick därifrån hade Mäster Jacob sagt: "Jag ville gärna skänka Eder, innan I gå bort, men brännvin kan jag icke komma till utan Arfwed och Stina har det sins emellan". Som den gamla hustrun Börta Anonsdotter berättade för rätten, förhöll det sig nämligen så, att Arfwed och Stina bryggde samman, "spijsade ihop och gingo i källaren att sälja, vad som var vid handen" (d.v.s. kort sagt brände och utskänkte ihop). Hur de delade vinsten, visste hon inte.

På lördag eftermiddag ville Stina resa till Krokslätt och använda sig av bokhållaren Hans Anderssons häst. Strax innan hon gav sig i väg, var mäster Loos ute på gården och enligt Botilla slog han då sin hustru med en gårdsgårdsstör. Sedan hade Arfwed tagit fram bokhållarens häst och selat den åt Stina och spänt den för en kärra, på vilken tunnor låg bundna. Mäster Loos satt då i stugan men när Arfwed ledde fram hästen och han och Stina följdes åt förbi fönstren, spottade Jacob och sade: "Där går horor och horekarlar" så att alla som var i stugan kunde höra. Därpå gick Jacob ut och tog hästen från Stina, selade av den och slog sönder ena tunnan, som var bunden på kärnan. Sedan slog han Stina igen. Botilla som berättade allt detta, kunde inte säga om Arfwed då sökte skydda Stina. När Jacob kom in i stugan igen, såg han ond ut och hade samma gårdsgårdsstör i handen, som han haft förut. När han sedan gick ut, gick han till ugnen och därefter såg Botilla honom aldrig mer i livet.

Enligt Stina hade Jacob sagt sig behöva Hans Anderssons häst på söndagen när han reste till bröllop. Hon hade därför inte blivit ond över hans bryska uppträdande. Inte heller var det sant, hävdade hon, att hon som andra påstod vid detta tillfälle på nytt sagt till Arfwed:

”Den som hade Jacob liggande där man ville ha honom”. Då skulle Arfwed ha svarat: ”Det kan väl komma till pass någon gång”.

Stinas resällskap till Krokslätt, den 13-årige drängen Hans Pehrsson från Krokslätts Hökegård, berättade, att Arfwed sedan Jacob Loos hade tagit ifrån hustrun hästen, hade lånat henne sin egen häst. På den satte sig Hans Pehrsson längst fram men Stina satte sig ”på baken” och så red de till Krokslätt, dit de enligt rättaren Olof Eriksson kom vid pass klockan fyra. Där fick Stina en halv tunna drunk, som lades på kärran efter Arfweds häst. Enligt Olof Eriksson hade Stina klagat för honom och hans hustru att hon var rädd att hennes man skulle ta livet av henne när hon kom hem, ty han hade den dagen misshandlat henne.

Den 21 april förhörde man Botillas mor Börta Anonsdotter. Hon förmanades först, att hon, som var en gammal människa, som gick på gravens brädd för att förskaffa sig en nådig Gud och konservera ett gott och milt samvete borde bekänna, vad hon visste i denna sak. Hon förklarade sig ingenting veta. Den dagen hade hon varit inne i stugan för att göra litet korv av ett svin, som de hade slaktat. Jacob Loos hade enligt hennes mening inte varit drucken den dagen. Han höll på med att bränna en tegelugn och klockan var vid pass tre på eftermiddagen, då han satte sig att röka ”och när han rökat något fick (lämnade) han henne Pijpan och bad henne röka, så gick han ut och så såg hon honom inte mer i livet.”

Lars Lunds hustru Gertrud Andersdotter berättade, att hon arbetade vid tegelugnen i brännhuset vid pass klockan halv fyra på eftermiddagen lördagen den 22 oktober. ”Då kom mäster Jacob Loos neder och såg sig om och lade tvenne träd i var Pijpa”. Enligt Arfwed, som också var där då, var Mäster Loos då ”helt onder” och något drucken. Sedan Loos lagt i veden, tog han sin rock och vek den samman för att lägga den under huvudet för att sova vid tegelugnen. Han lade sig ner vid den främsta pipan vid ugnen, där en hop stockved stod upprest i vrån. Gertrud var kvar, sedan Jacob lagt sig och han bad henne då stoppa upp piporna, vilket hon gjorde. Hon hade då i sinnet att säga honom, att ugnen blev för varm men tordes inte tala till honom, när han var ond och drucken. Sedan följdes hon och Arfwed in i stugan där Stinas mor Karin, Börta och Botilla befann sig. Arfwed gick in i köket. Gertrud visste inte, när Arfwed lämnade köket, eftersom detta hade direkt utgång åt gården. Så länge hon var inne, kom han inte in.

Arfwed stannade alltså inte i köket utan passade på och smet ut till brännugnen. Där fällde han två stockar över Loos huvud. De stod uppresta på sin smala ände med rotänden i vädret. Arfwed visste inte vid förhören om Loos då sov, kanske var han vaken. Men så snart stockarna hade fällts över honom, varken skrek han eller rörde sig mer och Arfwed gick åter in till de andra i stugan.

Gertrud blev kvar inne i stugan så länge, att hon kunde tänka sig, att ugnen brunnit någorlunda ut. Eftersom hennes man var i staden, gick hon tillbaka till brännhuset för att se till elden. Men Arfwed sade sig vilja gå åt staden, eftersom han var hungrig. Börta Anonsdotter bad honom då bli kvar. Nog skulle han få mat. Stinas mor gav honom ett stycke ost och litet bröd, som han stoppade i sin ”rocketaska”.

När Gertrud kom ut i brännhuset brann det så att elden stod upp igenom rören. Då hon kom dit, där Mäster Jacob Loos låg, såg hon två stockar ligga över hans huvud. Eftersom hon inte annat visste än att Loos sov, trädde hon fram och tog stockarna från hans huvud och reste dem upp på sin plats. Varför hon gjorde det, visste hon inte efteråt. Först märkte hon inte, att tegelbruksmästaren var död, inte heller, att blodet hade lupit från honom, eftersom det var skumt i rummet. När hon hade gått förbi hans fötter till pipan, såg hon i eldskenet, att det rann blod ur hans vänstra öra, på vilken sida han låg, och ur näsan

på honom. Hon gick in i förstugan och ropade till de andra, att de skulle komma ut.” Här är en elak gärning gjord. Blodet förlöper mästaren.”

Arfwed svarade först. Han slog samman händerna och svor och sade, att var det så, så ville han inte ensam gå dit: ”Jag går inte neder utan i sällskap med alla!” Då följdes samtliga åt till brännugnarna utom möjligen Stinas mor.

Börta Anonsdotter eller hennes dotter Botilla tände eld på en sticka och lyste på Jacob. Börta sade: ”Han är allt död”. Sedan gick de gråtande tillbaka till stugan. Gertrud hade inte sagt något om stockarna, som hade legat över Loos huvud.

Arfwed följde inte med de andra tillbaka till stugan utan sa att han tänkte bege sig till staden för att rapportera om Mäster Loos död. Han mötte ängavaktaren Lars Reiman vid Ledet (oidentifierad plats) och Reiman sade honom, att han inte skulle slippa in i staden, ty portarna var redan stängda. Arfwed följde då Reiman tillbaka till tegelbruket. När Reiman kom dit blev han lika bestört, som de andra blivit och sade: ”Detta är underligt och lär aldrig ha gått rätt till”. Då sade hustru Gertrud: ”Om I vill vara mig trogne, så vill jag säga Eder något”, vilket de lovade henne. Så berättade hon om de båda stockarna, som hade fallit över Loos.

Arfwed tog sedan sin patron bokhållarens häst och red till rättsaren Olof Eriksson i Krokslätt för att be honom att ta ett par karlar med sig och komma till tegelbruket för att besiktiga den döde mannen. På landsvägen mitt för Krokslätt mötte han Jacob Loos nyblivna änka Stina, som var på hemväg tillsammans med drängen Hans. Enligt Arfweds version hade han då inte för henne berättat om Jacob Loos död. Hon skulle ha blivit alldeles för bestört.

När nu Arfwed bara någon timma efter att rättsaren och de andra bönderna hade lämnat tegelbruket, kom till Krokslätt och berättade att Jacob Loos var död, svarade rättsaren: ”Det är underligt, jag skildes just nu ifrån honom frisk och sund.” Han bad Arfwed inte narra honom och Arfwed bedyrade, att Mäster Loos var död. På vilket sätt detta skett visste han inte då han hade inte hunnit undersöka saken, innan han gav sig iväg för att hämta rättsaren. Enligt Arfweds version följde rättsaren, Anders Henriksson, Oluf Engelbrektsson och Hans i Kallebäck med honom, när han reste tillbaka. Men enligt drängen Hans Pehrsson red Arfwed i förväg tillbaka till tegelbruket och hann fatt honom och änkan Stina. Hans Pehrsson körde kärran med dranketunnan med Arfweds häst förspänd medan Stina red på rättsaren Olof Erikssons häst. Hans Pehrsson berättade att Arfwed och Stina red ifrån honom och kom så långt förut, att han inte kunde höra, vad de samtalade om.

Hemma var det Botilla Larsdotter, som berättade för Stina, att hennes man Jacob Loos var död. Så snart Stina kom in i stugan sade Botilla: ”Tänk du Moor, att Mästaren är död”. Då svarade Stina: ”Be Gud bevara Dig, jag tror aldrig det”. Och så gick hon några gånger fram och tillbaka på golvet.

Arfwed hade sagt, att änkan Stina var hemma i stugan, när han och bönderna kom fram och att de tillsammans gick till tegelugnarna. Enligt Arfwed Arfwedssons första version var Lars Reiman den förste, som sade änkan, så snart hon var hemkommen, att Jacob Loos var död: ”Hon blev helt bedrövad, grät och jämrade sig och kom gående ned till dem i brännhuset, där hon satt sig på en pannehög i brännhuset.”

Men Olof Eriksson berättade, att när han som fjärde kom till tegelbruket, var både Arfwed och Stina hemma. Arfwed kom ut och sade, ”att mästaren ligger inte här utan neder vid tegelugnen” och så bad han karlarna bära upp den döde i stugan. Stina följde inte med honom och Arfwed till brännugnarna utan blev kvar där inne.

Vid brännugnarna var bara den gamle Lars Reiman för att se till elden. När Olof såg Loos ligga i sitt blod, ville han i inte bära upp honom, innan han rapporterat, vad som hade skett för magistraten. Han bad också att få veta på vilket sätt Loos hade omkommit. Lars Reiman hade då berättat om de två stockarna, som Gertrud Andersdotter hade funnit fallna över Loos huvud.

När de kom in i stugan, satt änkan på sängen. Olof Eriksson fick frågan, om han såg änkan gråta, jämra sig eller sörja över detta hastiga dödsfall. Han såg henne aldrig gråta men hon pustade något.

Anders Henriksson, som hade mött de andra bönderna ett litet stycke hitom Kallebäck, hade då frågat rättaren, var de var på väg. När de berättat om Loos död, hade han vänt och följt med dem. När han kom in i stugan, sade han sig inte kunna befatta sig med den döde. Då hade änkan lagt sig på sängen. Hon ”skrek hiskeligen” och bad bönderna för Guds skull bära upp hennes döde man, så att han inte skulle ligga och stekas vid ugnen.

Sedan den döde var uppburen i stugan, bad Stina bönderna sitta ned och ta en sup brännvin, som Arfwed bar till dem. Sedan reste de alla tillbaka till Krokslätt.

Gertrud Andersdotter fick av rätten frågan om Christina Börgesdotter visste något om sin mans död förrän hon kom hem. Gertrud menade, att Arfwed Arfwedsson hade sagt henne det under vägen. Stina hade inte gått ned för att se på sin man, när han låg i brännhuset. Gertrud hade hört sägas, att Stina grät något men Gertrud var inte inne, förrän Jacob sveptes. Då hade Stina ”låttz gråta men det hade inga rötter”, inte heller visste Gertrud, om det var allvarligt menat. Gertrud för sin del kände inte till något kärligt umgänge mellan Arfwed och Stina. Gertrud var möjligen mindre insatt i förhållandena på tegelbruket än övriga inblandade. När Margareta avled, arbetade Gertrud på rådman Bökers blekeplats.

Domsluten

När kämnärsrätten ansåg sig ha utrett de båda mordena, så mycket som de gick att utreda, vidarebefordrade den ärendet till rådhusrätten eftersom den själv saknade domsrätt i grova kriminalmål. Rådhusrätten upptog den 17 juni 1716 mordena till behandling. Dess resolution beträffande Arfwed Arfwedsson var inte svår att fatta och lyder så här med lämpliga utslutningar av utrymmesskäl: Alldenstund Arfwed Arfwedsson frivilligt tillstått och bekiänt, att han har dräpet och mördat både tegelbruksmästaren Jacob Loos såsom ock sin trolovade fästemo Margareta Olofsdotter, den förre vid det tillfälle han den 22 oktober förledit åhr lagdt sig i Brännhuset wid Tegelugnen ned till att sofwa — — -. Men den senare neml. Margareta Olofsdotter har Arfwed mördat kl.4 om morgonen på sistlidne Bönedag, som var den 13 Aprilis — — — Margareta — — — (hade) begynt att förebrå honom ett och annat, som till dehl varit sant och en dehl osant, hwaröfwer han blifwit förbittrad och i dy med en hwass steen så länge slagit henne i hufwudet till dess hon blifwit död. Altför den skull, såsom ock att Arfwed Arfwedsson genom desse twänne sina grofwe föröfwade mord har begått Nidingswärk--pröfwar Rådhusrätten skiäliget det han för slike sine wederstygglige och omenniskelige Missgiärningar sig till wällförtiänt Straf och andre sådane wanartige menniskior till en skräck och warnagel så efter Guds Lagh Gen. Capit 9 och Exod. Capit.21, som Sveriges Lagh Capit. 1 och Capit. 2 Högm. Balck LL och St.L. sampt Capit.15 drååp med willia LL bör *halshuggas och steglas*.

Men sedan råkade rådhusrätten i bryderi. Hur pass delaktig hade Christina Börgesdotter varit? Det är av rättshistoriskt intresse att här ta del av *hur* rätten resonerade. Man tycks ha ansett att hon i själva verket bar skuld till hela eländet men visste inte riktigt hur man skulle komma åt henne. Man vägde för och emot. Resolutionen om Arfweds straff tog knappt ett par sidor i domboken, resonemanget om Christinas straff en sju, åtta.

Rätten ansåg, att Christina hade gjort sig delaktig i mordet

1) genom att natten före Arfwed dödade hennes man Jacob Loos haft köttsligt umgänge med Arfwed, varigenom Jacob Loos hade sagt, att han skulle citera dem inför konsistorium.

Något före sin avresa till Krokslätt skulle hon ha sagt till Arfwed om sin man: ”Den som hade honom borte på krogen eller Baak om Bärigen i Mörkeret, så wore det wärdt att gifwa honom een tryck, att han låge där” och att hennes broder ryttaren Hagelberg hade lovat henne att göra detta, om han råkade Loos.

Att hon strax därefter hade ridit bort, då Arfwed under det hon var borta dräpte hennes man, tolkade rätten så (”hwaraf synes lijkt”) som hade hon i avsikt att Arfwed under tiden skulle utföra detta dråp (”medler des bedrifwa detta drååp”). Christina hade, då Arfwed mötte henne på vägen från Krokslätt och omtalat, att mäster Loos var död (”bådat henne Mästaren war död”) velat fråga honom, hur mannen omkommit (”hafft houg och tanka till att fråga honom, hurulunda Mannen var omkommen”) med det ordet ”huru?” men sedan sagt: ”Jag må låta blifwa det”. Rätten ansåg därför det skäligt att anta, att hon i förväg vetat, att Arfwed skulle slå ihäl hennes man, men inte på vilket sätt detta skulle ske. Hon hade

betänkt sig och funnit det vara rådligast för sig själv att icke fråga något därom." Af detta föregående så wäll som af den stora Förtroligheten, som war emllan henne och Arfwed är klart till att finna det hon indirecte har gifwit Arfwed anledning till att begå föromtalte dråp på sin man fast hon icke welat tillstå sig directe det hafwa giordt."

I mordet på Margareta Olofsdotter hade Stina enligt rådhusrätten gjort sig delaktig genom att hon, som hon själv erkänt, försökt draga Arfweds hjärta ifrån Margareta till sig själv. Hon hade inte bara sagt till Arfwed, att Margareta ej längre skulle "ha Man av honom" utan också, att Arfwed aldrig skulle äkta Margareta, vad det än skulle kosta. Skulle det ske, så skulle hon "stupa sig i Wakan" (dränka sig).

Efter att Arfwed dräpt Margareta, hade Stina både hjälpt honom att gräva ned liket och några dagar därefter anmodat Anders Henriksson i Krokslätt att släpa bort kroppen till ett annat ställe så att mordet kunde förtigas och hon själv få Arfwed till man.

Det var enligt rådhusrätten klart, att Arfwed genom Stinas smicker och "därvid utgjutna fördömliga expressioner och ord" hade förletts att begå båda mordena. Men man kunde inte få Arfwed att bekänna, att Stina var delaktig i mordena, utan han hade helt frigagit henne. Man hade inte heller med vittnen kunnat bevisa hennes delaktighet "*fast presumptionerna och misstankarna på henne synas stora, varandes saken således helt blind och mörk*". (här kursiverat).

Rätten hänvisade till Kungl. Maj:ts brev till Åbo hovrätt den 28 april 1696, som stadgade, att när den anklagade inte med oemotsägliga skäl kunde överbevisas, så borde han snarare frias än fällas. Vidare innehöll den 31 domareregeln, att det var bättre att vid sådana tillfällen giva en brottslig lös än att pina och plåga den som var obrottslig. Rätten fann det därför rättvist att frikänna Christina Börgesdotter från det dödsstraff, som hon skulle ha drabbats av, om hon hade kunnat överbevisats om att ha rått, hjälpt till med eller befördrat dessa två mord.

Eftersom Stina frivilligt hade bekänt, att hon, sedan Arfwed henne ovetande dräpt sin fästmö Margareta, hade hjälpt honom att gräva ned kroppen och dölja dråpet dömdes hon att i anledning av Kungl. Maj:ts förordning av den 29 juli 1698 straffas med 32 par ris, 3 slag vardera.

Vad beträffar, att Christina Börgesdotter hade legat med Arfwed Arfwedsson medan hennes man levde, så fann rätten följande: Ehuru Arfwed då enligt sin egen bekännelse varit förlovad med Margareta Olofsdotter, kunde rådhusrätten inte finna, att Stinas brott borde anses för mer än enkelt hor särskilt som Arfwed Arfwedssons trolovning:

- 1) varit hemlig
- 2) inte hade skett i två ärliga och trovärdiga vittnens närvaro, vilket Kungl Maj:ts Kyrkolag de Anno 1686 Capit.15, § 10 fordrade för att trolovningen skulle vara laglig och giltig.
- 3) inte hade korroborerats (styrkts) och fastställts förrän 14 mars inför konsistoriet, d.v.s inemot sex månader efter det att Stinas man hade dödats.
- 4) Dessutom hade Arfwed förnekat, att han berättat för Christina om sin hemliga förlovning medan Jacob levde.
- 5) Likaså hade Christina förnekat kunskap om denna Arfweds trolovning förrän Arfwed och Margareta hade varit inför konsistoriet.

Eftersom man inte kunde få fler upplysningar i ärendet prövade Rådhusrätten för skäligt, att Christina efter Kungliga Straffordningen Anno 1653 §1 borde såsom dåvarande gift för enkelt hor betala 80 d smt eller i enlighet med Kungl Maj:ts resolution av den 30 maj 1698 "i mangel av botum" slita 32 par ris, tre slag av varje par, varefter hon efter förut

nämnda Kungl Maj:ts Kyrkoordning Capit.9, § 4 borde stå tre söndagar efter varandra på pliktballen och därpå undergå uppenbar skrift och avlösning (d.v.s. bikta sig och få förlåtelse). Rådhusrätten fann det också skäligt, att Christina för sitt förargelseväckande uppträdande borde förvisas till landsorten, vilket dock liksom de föregående domsluten "ödmjukeligast skulle hemställas Höglöfl. Kungl. Hofrätts Nådrättwisa Dejudication och omprövande" (prövas av hovrätten).

Rådhusrättens protokoll för den 13 mars 1717 (A1a:58, sid 159) omtalar följande: "Sedan Exekutionen på Christina Börgesdotter till ödmjukt föllie af Kungl Hofrätts Högwällwisa Resolution ej kunde, sedan hon första gången med 20 par ris blifwit kåkstruken, 14 dagar därefter på lika sätt fullföllias medelst hon råkat uti en hetsig sjukdomb. Så blef den nu wederbörligen anstäldt och fullgiort, at hon således sitt straff utstådt, skollandes för det öfriga sittia på pliktepallen och aflösas."

Rymningen

Natten mellan 11 och 12 november 1716 rymde Arfwed från arrestcellen. Magistraten befallde överskulden Jonas Grundell att omedelbart bege sig till översten och kommandanten och begära en trumslagare, som skulle följa honom till alla bryggor och "gatemöten". Efter trumslag skulle han på varje plats läsa upp en skrivelse om att missdåden Arfwed rymt. Vi kan läsa den i "magistratens registratur", som innehåller kopior av alla magistratens skrivelser (i detta fall volym B a:25):

"Magistratens Publication efter Trumslag angående den flyktade mördaren Arfwed Arfwedsson den 12 nov. 1716:

Det gifwes härmed tillkiänna att i förleden Natt har en fångslig mördare, Arfwed Arfwedsson benämnd, brutit sig ut genom Taket af Stadens gisslekammare och taget flyckten emellan klockan 10 om aftonen och klockan 7 om Morgonen, han är medelmåttig till Wäxten med gulwulet, stackot håår, lijtet kroknäset och långlagt ansichte, hade på sig en gammal mörkgrå Wallmarsräck, söndrig för armbågarne och fram för händerne, med en smutzig skintröija och krusade tennknappar utj, samt een randig bröstlapp in under, skinbyxer och hwita strumper och halfsletne skoor på Fötterne, jemte en gammal swart hatt på hufudet, beketer (flottig) uppe i Kullen.

Och som be:te Deliqvent förmodligen ännu döllier sig här i staden. Ty åtwarnas och förbiudes alla Stadsens invånare att intet hielpa eller befordra honom på flyckten wed det straff, som lag förmår, utan noga i sina gårdar och uthus låta leta efter honom, och den som kan ertappa och lefwerera honom skall få en wederegällning af 20 d smt. Datum Göteborgs Rådhus den 12 nov. 1716."

Magistraten beslöt också att skriva till guvernören "Hans Höggrefl. Excell:s Herr Kongl Rådet General och Gen. Gouw. Mörner" och berätta om mördaren Arfwed Arfwedssons flykt och begära följande: "Ty länder till Eders Höggrefl. Excellce wår underdånödmikelige begiäran, att Eders Höggrefl. Excell. täcktes wara så nådig att höggunstigt på frisk gärning utfärda sine höga ordres till wederbörande Herrar Landshöfdingar, Befallningsmän och andra betiente utj Bahus lähn, Elfzborgz lähn, hwarest han född war, samt Halland, att de noga uppassa en sådan missdådare". Man beskriver sedan Arfweds utseende och klädsel med samma ord som man använde vid trumslag inne i staden. Garnisonstrumslagaren Erik Pehrsson erhöll senare för trumningen en daler silvermynt.

Gisselkamrarna, där Arfwed förvarades före flykten, låg i anslutning till stadens Corps de Guardie vid platsen för nuvarande Forum Börsen vid Stora Torget. Där om kan man läsa i Eric Cederbourgs "En kort Beskrifning öfwer Götheborg". På äldre bilder av Stora Torget ser vi garnisonens Corps de Guardie, "situerat mitt för Stadsens Corps de Guardie i lika distance med Köpmangatan til sin rätta front til torget i söder", Det dessinerades av stadsingenjören Johan Eberhard Carlberg och uppmurades av tegelsten en våning högt utom vinden först 1727, alltså efter Arfwed Arfwedssons tid. Dess granne i norr stadens Corps de Guardie var främst avsett som uppehåll för stadsoldaterna under dagtid. Cederbourg beskriver dess läge sålunda: "Där näst är Stadsens Corps de Guardie, eller det så kal-

lade Stadshuset mitt emot Guarnizons Corps de Gardiet i Norr situerat, ett wackert och ansenligt hus, som 1690 av trä två våningar högt förutan vinden, är upbyggt, och med många väl inrättade rum försedt, så väl för Stads- och Brandt-wachten, som för Arrestanterne och Brandredskapens förwarande. Bakom detta Stadshuset, är Stadsens Tyg- och Material-gård, som går igenom kvarteret til Sillegatan.” (Facsimilupplagan, tryckt 1920, sid. 81 och 83). Rättsprotokollet den 26. 10. 1709 om tjuvkonan Elin Andersdotters rymning kallar det rum, där hon suttit under arresten ”Curran”. Det ordet har tydligen gammal hävd.

Stadstjänaren Nils Elg och profossen Kråka, vilka liksom flera andra hade utsänts att söka efter Arfwed, kom tillbaka till rådhusrätten. De hade gått omkring vallarna och spanat efter Arfwed. Mitt för hästkvarnen (vid södra ändan av Ekelundsgatan) hade de funnit tecken på att Arfwed där hade hissat sig utför stenvallen. Arfwed hade där i vällen stuckit ned en enekäpp, som stadstjänaren och profossen igenkände som en som Arfwed använt till att röra om i elden med i sitt fängelse. Omkring enekäppen hade han bundit sin halsduk och en servett och ett av ullgarn sammanflätat band. Med hjälp av dessa redskap hade han hissat sig ned på yttre vällen. Fotspåren efter honom visade, att han sedan tagit vägen åt Kungspporten.

Eftersom magistraten denna gången inte hade kunnat utspana mer om Arfweds rymning, remitterades ärendet till kämnärsrätten, som skulle rannsaka i ärendet.

Ur arresten uppkallade kämnärsrätten den 23 november vaktmästaren (vaktchefen) Anders Stuu, stadssoldaten Bengt i Rya och profossen Anders Kråka. (Profossen var tuktare och verkställare av kroppsstraff). Kämnärsrätten förebrådde vaktmästare Stuu hans stora ämbetsförsummelse och lama uppsikt, varigenom en så grov brottsling som Arfwed hade fått tillfälle att ta sig ur fängelset. Stuu ansåg icke att det tillkom honom att ha uppsikt över livstidsfångar, horor och tjuvar. Detta hörde till underskultens tjänst. (Denne var närmaste man till skulten, som var åklagare och indrivare av obetalta skatter.) Såväl underskulterna Kaxe och Fagg som underskulterna Lars Graf, Gryta och Olof Katt hade sedan de hade visiterat fånghuset ”fuller” lämnat kvar nycklarna i vakten men behållit ansvaret själva. Efterföljarna hade inte observerat sin plikt i fråga om detta utan ville kasta över om-sorgen och ansvaret på vakten och Stuu själv. Stuu hade ofta förgäves anhållit om instruktioner att rätta sig efter.

Men Stuu erkände, att han inte alltid, som hans plikt fordrade, var morgon och afton hade visiterat fånghuset. Förleden söndagsafton hade han, sedan han kommit från pantlåningen, dock varit hos Arfwed för att se till att låsen och dörrarna var väl igenslutna. Ingen människa var då hos Arfwed utan denne låg på laven. Stuu brukade inte själv ta hem låsen till fånghuset utan lämnade dem alltid kvar hos vakten. Nyckeln till det rum där Arfwed förvarades hade stadssoldaten Bengt i Rya sedan månadens början. Bengt hade klockan 10 den kväll Arfwed rymde, visiterat lokalerna tillsammans med stadssoldaten Olof Berg. De hade frågat, om han behövde något. Arfwed bad Bengt att som vanligt komma tillbaka nästa morgon med en sup brännvin. Bengt fann, när han kom till Arfwed klockan sju dagen därpå, att Arfwed hade tagit till flykten. Vaktmästaren hade då gått för att låsa upp stadsportharna. Bengt i Rya sade sig inte veta annat än att låsen till blacken fungerade riktigt och väl. Profossen Kråka hade föregående lördag låst upp och provat dem och satt dem tillbaka igen. Arfwed låg då på golvet och rökte tobak. Vakterna gick därifrån sedan de släckt ett vid pass fingerlångt ljus, som stod där och brann. De lämnade kvar ett annat längre och tillslöt låsen väl. Arfwed borde ha förvarats i ”lilla gisslekammaren”, där han först satts in på magistratens befallning. Men stadssoldaten Bengt Sundberg, som hade nycklarna till den cell där Arfwed suttit berättade, att då han hade vakt om Arfwed så la-

gades järngallerna i "lilla gisslekammaren". Därför "flöttes" Arfwed på slutet in i den stora gisslekammaren, där han blev sittande kvar med blacken om ena benet på vaktmästarens eget ansvar. Glasmästarna hade visserligen varit långsamma med arbetet på fönstren men Arfwed flyttades inte tillbaka till lilla kammaren, sedan fönstren var färdigreparerade. Stuuat erkände, att han utan förfrågan hos högre myndighet hade låtit Arfwed byta fängelsekammare och underlåtit att flytta Arfwed tillbaka igen. För detta och för att han vårdslöst hade låtit konan Kerstin Arfwedsdotter njuta större frihet än hon borde få, dömdes Stuuat att gå i arrest till dess vidare rannsaking företagits.

Stadsfiskalen Ashasverus Herenborg hade av justiepresidenten befallts att undersöka, hur Arfwed hade sluppet ut, berättade, att blacken var borta, och krampan, som suttit kring benet, låg i fönstret och låsen på golvet. På golvet hade Herenborg också funnit sönderrivna papperslappar, som han trodde hade stuckits in genom en söndrig ruta på fönstret. Han hade inte kunnat läsa mer av vad som, förmodligen av ett kvinnfolk, skrivits på dessa lappar än ordet "dömbdt".

I taket hade Arfwed skurit ut en bräda, som han stött upp. Igenom hålet efter brädan hade han kunnat fly ut. Sedan hade han gått bort över vinden till en glugg vid ändan av denna. Därifrån hade han stigit ned på ett lågt tak och så vidare förfogat sig ut över planket. Det utskurna brädstycket uppvisades i rätten. Det var vid pass en aln (59,38 cm) lång och en halv aln bred. Det tycktes som om man först hade skurit i den inifrån med en kniv men sedan sågat i den med en sticksåg ovanifrån genom trossningen. Det som tydde på detta var att även mullen omkring hålet var bortriven på ungefär en famns bredd. (En famn = 3 alnar eller 1,78 meter). Ljuset återfanns sedan stående utbränt uppe på taket. Därför borde ofelbart enligt fiskalen någon ha kommit denne grove brottsling till hjälp. Såväl vaktmästare Stuuat som hans underlydande stadsbetjänter nekade och bedyrade på sin själs salighet att icke haft den ringaste aning om rymningen i förväg. Stuuat berättade, att han ingenting hörde om rymningen, när han om morgonen före portöppningen var i stadens Corps de Guardie. Sedan han öppnat Porten kom Bengt i Rya springande till honom på gatan och sade, att Arfwed var borta.

Stadsvaktmästare Anders Stuuat försökte skjuta skulden på stadsbyggmästare mästare Jacob Feigel, som hade ålagts att överse stadens fånghus. Feigel å sin sida bedyrade på det högsta, att han lagat och översett byggnaderna. Stuuat påstod, att han hade visiterat fånghuset tillsammans med Feigel och underskulten och då icke funnit något bristfälligt. För en tid sedan hade han varit hos byggningsherren rådmann Böö och besvärat sig över att det rummet, där Arfwed förvarades, var något bofälligt, varför det borde repareras. Han hade icke fått annat svar av rådmannen än att denne svurit över Feigel, som alltid var så slö och "nachlässig" och bett vaktmästaren gå till Feigel, vilket denne också hade gjort.

Protokollet från den 16 nov. 1716 berättar, att Jacob Feigel vid midsommartid hade fått i uppdrag att besiktiga gisslekammarna och se om allt, som varit bristfälligt som exempelvis golv och fönsterkarmar, hade reparerats. Taket hade enligt Feigels mening inte behövt repareras, emedan det var försett med dubbel trossfyllning ("trossning") och torv ovanpå. Stadstimmermannen Bryngel Larsson berättade, att förut ("tillförende") var taket försett med enkel trossning men sedan de ryska fångarna hade satts in där, hade taket försetts med tredubbel trossning och torv utanpå. Det borde enligt honom och Feigel vara omöjligt för någon att bryta sig ut genom taket om han inte var försedd med något lämpligt verktyg som till exempel en sticksåg. Feigel ansåg, att för att sticksågen lättare skulle gå igenom taket, så måste den ha varit överstruken med talg och brädet ovanpå taket lossat,

så att det kunde tags bort. Därtill föreföll det Feigel att man använt en kofot eller annat liknande instrument, det syntes på själva brädan.

Föregående rättegångsdag hade den dödsdömda Elisabeth (Lisken eller Lisbeth) Åkerlund sagt, att hon lätt skulle kunna bryta sig ut om hon ville. Enligt Feigel sade hon detta för att hon gärna ville komma därifrån i en annan varmare fångkammare. Feigel ville "låta sin hals springa", om någon kunde bryta sig ut ur Arfweds cell utan att använda "särdeles Instrumenter och hielp". Lisken Åkerlund förhördes den 28 december 1716 om hon hade någon kännedom om Arfwed Arfwedssons rymning. Hon hade den 12 november, morgonen efter Arfweds rymning, blivit dömd till döden för mord. Hennes mor Johanna Dreyer hade dömts till kåkstrykning för egen otukt och för att hon lockat sin dotter till skörlevnad. Kåkstrykning innebar spöslitning fastbunden vid den så kallade kåken, d.v.s. skampålen, som brukade vara uppsatt på Stora Torget. Lisbeth berättade vid rätten, att hon samma söndag, som Arfwed rymde, hade blivit varse ett järn, som tillsammans med andra verktyg kunde ha hjälpt honom på flykten. Hon förundrade sig verkligen inte över att han kunnat rymma. Den klamp, som han hade haft om fötterna, hade han kunnat ta av sig och åter "sättian på", när helst han ville. En "rättskaffens uppsikt över fångarna" var enligt hennes mening "helt släät". Själv hade hon åtskilliga gånger varit i sådan frihet, att hon kunde gå ut i månskenet och förlusta sig utan att någon vare sig märkt, vetat av eller eftersett det. Låsen och stängslen till det rum hon satt i var så usla, att hon eller någon annan grov brottsling hade kunnat ta chansen att rymma, om hon hade varit mån om sitt liv. Detta sade hon sig inte säga för att man skulle tro, att det var risk för att hon skulle fly utan för att man skulle hålla bättre uppsikt om det efter henne skulle komma någon annan brottslingsom var lika grov som hon (vilket hon bad Gud avvärja).

Hon hade hört, att man med förakt hade sagt, att hon skulle brännas men bränningen brydde hon sig alls inte om. Hennes fasta tro var, att när hennes själ hade skilts ifrån hennes kropp och den hade blivit intagen i de himmelska hyddorna, så var hon därefter lika nöjd, om kroppen begravdes eller blev bränd. Vidare sade hon sig tro, att om all den aska, som blev kvar av hennes kropp, skulle flyga kring hela världen, så skulle dock Herren Gud på yttersta dagen samla ihop alltsammans och evigt förnya kroppen tillsammans med själen.

Efter detta önskade hon, att aldrig någon människa måtte förfalla till ett sådant syndigt liv som hon och så förspilla sin ungdom. Hon slutade med att önska rätten all välsignelse och rätten tackade henne för denna hennes tillönskan och hoppades att Gud den allra högste i yttersta timmen ville uppehålla och styrka henne i hennes goda förtröstan om ett liv i de himmelska hyddorna.

På söndagsaftonen klockan fem hade stadssoldaten Nils Elg, kallad "Elgen" och senare underskulden Semberg kommit till Arfwed. De stannade vid pass en timma och rökte tobak.

Bengt hade köpt var sitt stop öl åt sig och Arfwed och för tre styver brännvin åt Elgen. Nils Elg hade inte varit hos Arfwed på ett halvår men för ro skull gått dit med Semberg denna kväll. Samtidigt befann sig där stadssoldaten Olof Stadig och Sven Olsson Hisings änkas piga Ingel Thorsdotter, som brukade komma med mat till Arfwed. Pigan hade rymningsaftonen tre gånger fått bud från Arfwed, som ville veta, hur mycket han var skyldig henne för mat och dryck. Det resterade 19 styver, som hon skulle få morgonen därpå.

Arfwed hade, när han hade kommit i arrest, haft en kniv, som genast togs ifrån honom. Därför hade Bengt alltid karvat tobaken åt Arfwed, när han så begärt. När Semberg rymningsaftonen gick "neder ifrån" Arfwed påtalade Bengt i Rya, att han hade sett, att Arfwed hade en ny kniv. Semberg bad då Bengt att strax gå tillbaka och ta ifrån honom kniven, vilket Bengt också gjorde. Bengt visade upp kniven för rätten. Det var en "lägge"- eller fäll-

kniv. Eftersom Bengt hade visat sig mycket försumlig och efterlåten i sitt vakthållande fick han nu dela arrest med vaktchefen Stuut.

Var kom den nya kniven ifrån? Arfwed hade, när han ertappades med den, sagt, att kniven tillhörde Beata, som satt i arrest för begången stöld. Hon hade allt som oftast varit inne hos Arfwed liksom en annan dödsdömd fånge. Men det fanns andra möjligheter. Rymningsaftonen hade det enligt stadssoldaten Olof Stadig varit ”ett stadigt löpande upp och ner.” Bl.a. hade järndragaredrängen Anders Andersson kommit dit ”för ro skull” på en halvtimmes besök efter han förr varit något bekant med Arfwed. Olof Stadig själv och Ingel stannade en kort stund längre än Semberg och Elgen men inte längre än till klockan sju. På natten hade Stadig gått omkring i staden och ropat väktareropen.

Stadsfiskalen Ashasverus Herenborg hade hört, att Arfwed också fått besök några släktingar. Lördagen åtta dagar tidigare var Arfweds styvfar och syster där på besök. Styvfadern hette Håkan Månsson och var från Näset i Skövde socken. Stadssolden Bengt i Rya hävdade först att dessa släktingar bara varit där en liten stund men erkände sedan att de hade varit där hela natten. Bengt hade gått därifrån klockan nio och lämnat dem kvar sedan han låst. Han tillfrågades av rätten hur han kunde understå sig att låta främmande folk stanna kvar över natten hos en så grov brottsling. Han svarade, att han fått sin chef vaktmästare Stuuts lov till detta. Stuut tillstod, att han hade övertalats därtill av Bengt.

Även Anders Kråka erkände, att Arfweds styvfar med tre andra bönder varit hos Arfwed ungefär 14 dagar tidigare. Arfweds syster hade med burggrevens tillstånd varit hos honom en halv timme mitt på dagen.

Vid rätten den 1 dec. 1716 framkom det, att Stuut, som var chef för vakten lovat Arfweds styvfar Håkan Månsson att vid sitt tredje besök tillsammans med Arfweds kusiner från Näset bonden Olof Gunnarsson och drängen Sven Gunnarsson samt grannen ryttaren Sven Olofsson skulle få stanna hos Arfwed över natten. De hade kommit till stan för att sälja litet råg, korn och vete i avsikt att få medel att betala sin skatt till hospitalet. Stuut hade icke fått den minsta dusör för sin ynnest. Själv sade han, att han bara givit bönderna löfte att stanna, så länge vakten var kvar. Styvfadern och de tre andra stannade kvar för att ”roga” Arfwed. Enligt styvfadern hade de inte talat om annat än ”hwad de i sina unga år hade giort, när de gingo i vall eller var på slätteröl och på andra gillen”. Han tillfrågades om någon av dem hade medfört sticksåg eller annat verktyg, som Arfwed kunde ha använt sig av vid rymningen. Han sade, att han inte sett något sådant. De hade druckit ur 4 kannor öl, innan de lade sig att sova. Olof Gunnarsson hade givit Arfwed en liten limpa bröd (”ett par fjärdingar”). Styvfadern påstod, att det var de tre andra, som hade ville stanna över natten. Det hade sett illa ut, om han hade nekat. Rätten undrade, om inte han, som var äldst, somnade först. Kanske hade de tre andra därefter hjälpt Arfwed att göra hål i taket? Men styvfadern ansåg sig inte ha sovit så hårt. Vakten Bengt i Rya, som hade köpt ölet åt dem, hade stannat kvar så länge på kvällen som öldrickningen varade d.v.s. till klockan nio, då han ”väl igenlåste dörren” och gick därifrån. Sedan Bengt i rätten berättat om detta och om ett par ljus, som brann, när han lämnade dem, fördes han tillbaka i arresten.

När Arfwed och bönderna sade farväl, önskade de, att om de icke möttes förr, så skulle de göra det ”i guds rike”. Efter flykten hade styvfadern – så sant Gud hjälpe honom till sitt rike! – varken sett, hört eller förnummit det ringaste av styvsonen.

Drängen Sven Gunnarsson berättade att han gått dit för att roa kusinen och tala ett ord med honom ”innan han skildes från denna världen”. Innan de lämnade Arfwed hade de tagit var sin sup brännvin. Arfwed ”var mycket gudelig”. Styvfadern Håkan Månsson hade

så länge han var där inte sagt ett ord. De hade rökt tobak och de andra hade talat om vad de hade gjort i sina unga dagar tillsammans.

Det är icke bekant, om Arfwed Arfwedsson någonsin återfanns och fick lida sitt straff. Rådhusrättens protokoll för det närmast följande året säger ingenting därom. Drätselkammarens räkenskaper för 1717 – 20 anger att skarprättaren var halvårsavlönad, ej ersatt för varje enskilt uppdrag. Vi kan därför inte genom dem få upplysningar om enskilda avrättningar- — Vem vet, om inte Arfwed förenades med tegelmästaren Jacob Loos änka Stina Börghesdotter någonstans i landsorten, dit hon var förvisad? Kanske var hon lika förslagen, som rådhusrätten misstänkte.

Släkten Loos

På Vallgatans södra sida (tomt 1.70, nuvarande kv. Varuhuset) bodde 1648 en tegelslagare *Gert Pannebakare*. Det är frestande att identifiera honom med den *Gerrit Floor*, som från 1638 arrenderade stadens tegelbruk. Men möjligen var hans familjenamn *Loos*. Vid kändisrätten den 10.1. 1666 omtalas hans änka *Elisabeth*, krävd på tegel från Eskekärr, Starrkärr. I tomtöreslängderna 1670 – 81 och ännu 1696 förklaras gården tillhöra tegelslagare *Wilhelm Gertsson*, trolig son till Gert Pannebakare. Men redan i februari 1684 omtalas tegelslagare Wilhelm Gertssons änka *Gretas* son *Wilhelm Wilhelmsson*, som vid Askims häradsting mötte fru Sara Rotenhan angående det dennas avlidna man slottsskrivaren *Jochim Rotenhan* privat drivna tegelbruket vid Färjestaden. Wilhelm Gertssons familj bodde inte här utan hyrde ut gården. Den 23.9. 1698 klagade skomakaren *Johan Wilhelmsson Låås* över att linvävaren *Per Hansson* hyrt hans moders hus förleden påsk på ett års tid och nu ville flytta utan att säga upp sig i rättan tid – sex veckor före fardag. Gården köptes den 12. 3. 1701 av *Bengt Olufsson (tunnbindaremästare)* och troligen död 1712, änka *Ella Wilhelmsson*. Den 1 juni 1700 in-tecknades ett testamente mellan skomakaren *Johan Wilhelmsson Loos* och *Margareta Eliasdotter Haag* med vilken han gift sig redan 1797. *Johan Wilhelmsson* ville bli begravd i Örgryte kyrka, som tillsammans med Hospitalet skulle ära makarna. *Johan Wilhelmsson Loos* pantade 1710 sin jord till sin syster *Alkie Wilhelmsson*, som hade arv inestående hos honom (se RR 1710 sid 210)

En bror till tegelslagare Wilhelm Gertsson var troligen den *Johan Gertsson Tegelslagare* (el *Johan Pannebakare*), som i februari 1669 gjorde avbön för att han av missförstånd hade sålt några pannor mot de välborna herrars och de gunstige redarnes vilja. Den 11.8. 1706 överenskom tegelslagaren *Johan Gertsson Loos* arvingar om deras pretentioner i gården (tomt 1.9) på Vallgatan mellan accisskrivare *Börge Bengtssons* hus å östra och den från Stora Kämpebryggan södergående gatan intill Reparebanan gentemot framlidne vågmästaren *Hans Pehrsson Otrills* hus och gård å västra. Halva delen såldes till svågern vis-itören vid Kungl. Maj:ts stora sjötullsjakt *Pehr Olufsson* (gift *Brita Johansdotter*), som redan den 5.4. 1692 köpt den andra halvan av gården (se A II:4). Skrivelsen undertecknades av *Johan Johansson Loos* och *Jacob Loos*. Som man vittnade om vid mordrättegången efter tegelbruksmästare *Jacob Loos* (bou 4.5. 1716) var denne kusin till skomakaren mästare *Johan Loos*. (Se också Berg II, vol. 7 – 8, sid 136).

Jacob Loos omtalas som tegelbruksmästare i magistratens registratur Ba:18 den 29 maj 1708. Det omtalas där, att hos honom hade i två år arbetat en saxisk krigsfånge *Anders Heijman*, om vilken *Jacob Loos* hade hört, att han hade kommit i översten och kommandanten *baron Posses* tjänst uppe i landet.

Södra delen av panorama över Göteborg vid slutet av 1600-talet.
 Man ser tegelbruket och dess bolmande rök längst till vänster.
 (Efter kopparstick av Johan van den Aveelen, i Erik Dahlbergs *Suecia antiqua et hodierna*)

Tegelbruket från Mölndalsån.

Från Göteborgs Historiska Museums bildsamling, bild GhmB: 19609

Tegelbruksängen från Lilla Katrinelund, cirka 1800.

Från Göteborgs Historiska Museums bildsamling, bild GhmB: 12352